

Niemojowski w opublikowanej w Brukseli w 1832 r. broszurze pisał: „Polska wykreślona z mapy Europy i zakneblowana przez rozbiorników stałaby się także wymazaną z pamięci współczesnych, gdyby broniąc się przeciw swym oprawcom nie dawała w przerwach znaku życia”.

Praca Władysława Zajewskiego stanowi zbiór studiów i szkiców układających się w zwięzłą, logicznie skonstruowaną całość, poświęconą relacji Polaków i Belgów w epoce romantyzmu i rewolucji europejskich lat trzydziestych wieku XIX. Pokazuje ona sprawę rewolucji w Brukseli i powstania w Warszawie oraz kontaktów polsko-belgijskich w okresie późniejszym, w szerokim kontekście dyplomacji europejskiej XIX w. Niezwykłą wartością tej książki jest też to, że została ona oparta na rzetelnych badaniach źródłowych, prowadzonych przez autora w archiwach i bibliotekach w Belgii i Francji podczas jego pobytów stypendialnych. Erudycja autora, jak i jego znakomita znajomość opisywanej problematyki sprawia, że czytelnik otrzymał książkę napisaną bardzo przystępnym i komunikatywnym językiem, książkę, która rzetelnie wypełnia lukę w naszej historiografii dotyczącą dyplomacji wieku XIX.

TOMASZ CHINCIŃSKI
Bydgoszcz

Grzegorz Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005, ss. 424.

W ostatnim czasie pojawiła się na rynku wydawniczym praca poświęcona zmianom ludnościowym i narodowościowym w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948. Początek tego przedziału czasu stanowi więc drugi powszechny spis ludności dokonany w II Rzeczypospolitej w 1931 r. Zamknięcie zakresu chronologicznego na 1948 r. wydaje się słusznym rozwiązaniem, gdyż po 1948 r. struktura narodowościowa w Galicji Wschodniej i na Wołyniu jest już ustabilizowana. Zakres chronologiczny pracy obejmuje więc cztery okresy w dziejach opisywanych ziem: przynależności do II Rzeczypospolitej, przejściowej okupacji sowieckiej, okupacji niemieckiej i wreszcie okres długotrwałego przyłączenia tych ziem do Związku Radzieckiego.

Bazę źródłową tej pracy stanowi pokaźny zasób dokumentów i materiałów statystycznych polskich, ukraińskich, radzieckich oraz niemieckich, znajdujących się w różnych archiwach na terenie Polski, Ukrainy, Rosji i Niemiec.

W dużej mierze są to archiwalia zgromadzone w Archiwum Akt Nowych, pochodzące z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Sekcji Naukowej Komitetu ds. Szlachty Zagrodowej oraz dokumenty urzędów wojewódzkich: lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego. Olbrzymie znaczenie mają wyniki drugiego powszechnego spisu ludności z 9 grudnia 1931 r. Ważną rolę odgrywają akta Armii Krajowej i Delegatury Rządu na Kraj, a także dokumenty ZWZ-AK z obszaru lwowskiego.

Drugą grupą źródeł są dokumenty radzieckie, takie jak: akta Głównego Pełnomocnika Rządu do Spraw Ewakuacji Ludności Polskiej z Ukraińskiej SRR i Rejonowych Pełnomocników, dokumenty NKWD. Autor wykorzystał także wszelkiego rodzaju wydawnictwa źródłowe zawierające dokumenty NKWD i NKGB.

Kolejną grupę stanowią dokumenty niemieckich władz okupacyjnych, przede wszystkim Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy, władz Generalnego Gubernatorstwa. W odniesieniu do terytorium Galicji Wschodniej dużą wartość mają materiały przeprowadzonego przez Niemców na tym obszarze 1 marca 1943 r. Spisu Sumarycznego Ludności GG. Wykorzystane także zostały dokumenty Komisariatu Rzeszy Ukraina i Ministerstwa Rzeszy ds. okupowanych terenów wschodnich oraz Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy.

Autor sięgnął także po akta zgromadzone w różnych zespołach Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Ukrainy, a także po dokumenty OUN-UPA. Cenne okazały się również materiały statystyczne pochodzące z zespołu Urzędu Statystycznego USRR.

Grzegorz Hryciuk podzielił swą pracę na pięć rozdziałów, z których pierwszy, czwarty i piąty zawierają po dwa podrozdziały. Rozdział trzeci zawiera trzy podrozdziały, natomiast drugi i szósty mają aż siedem podrozdziałów.

W pierwszym rozdziale autor wyjaśnia pojęcia: „Galicja Wschodnia”, „Wołyń” oraz omawia obszar zajmowany przez te ziemie, ich granice i przedstawia podział administracyjny, jaki funkcjonował na tym terytorium w latach 1931–1948.

W drugim rozdziale ukazane zostały przemiany ludnościowe i narodowościowe Galicji Wschodniej w latach 1931–1939. Po krótkim ustosunkowaniu się autora do wyników pierwszego

powszechnego spisu ludności z 1921 r. następuje przedstawienie organizacji i ocena wyników drugiego powszechnego spisu ludności, przeprowadzonego w 1931 r. w odniesieniu do terenów wschodnio-galicyjnych. Podjęta została także próba weryfikacji wyników tego spisu. Szczególny nacisk położony jest na kwestie związane ze strukturą narodowościową tego obszaru. Przedstawione zostały także zmiany liczebności ludności tego regionu w latach trzydziestych XX w.

Trzeci rozdział dotyczy przemian ludnościowych i narodowościowych na Wołyniu w latach 1931–1939; podobnie jak w rozdziale poprzednim ocenie poddane zostały wyniki drugiego powszechnego spisu ludności oraz dokonano próby ich weryfikacji.

Czwarty rozdział poświęcony jest ukazaniu zmian ludnościowych w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w okresie okupacji sowieckiej, czyli w latach 1939–1941. Sporo miejsca poświęcił tu autor na omówienie polityki prowadzonej przez władze radzieckie wobec poszczególnych narodowości.

Rozdział piąty obejmuje okres okupacji niemieckiej na terenie Galicji Wschodniej i Wołynia, i zamyka się w latach 1941–1944. Rozdział ten zawiera dwa rozbudowane podrozdziały. W pierwszym podrozdziale autor skupił się na problemie eksterminacji przedstawicieli różnych nacji na terenie Galicji Wschodniej. Szeroko ukazana jest kwestia zagłady ludności żydowskiej tutaj zamieszkałej. Rzetelnie przedstawione zostały straty ludności ukraińskiej w latach 1943–1944 oraz straty ludności polskiej w tym samym okresie. W drugim podrozdziale te same kwestie są poruszone w odniesieniu do terenu Wołynia.

Ostatni rozdział – szósty – poświęcony jest przedziałowi czasowemu 1944–1948. Obejmuje więc początkowy okres przynależności Galicji Wschodniej i Wołynia do ZSRR w schyłkowym okresie drugiej wojny światowej i tuż po jej zakończeniu. Precyzyjnie opisano tutaj przedstawione wszelkie ruchy migracyjne, odbywające się pomiędzy ziemiami świeżo przyłączonymi do ZSRR a Polską Rzeczpospolitą Ludową. Na ruchy te składała się z jednej strony ewakuacja ludności polskiej z dawnych kresów i z drugiej – osiedlanie się ludności ukraińskiej przesiedlonej z południowo-wschodniej Polski na teren USRR. Autor naświetlił także tło przemian ludnościowych, czyli represje władz radzieckich wobec Ukraińców oraz polsko-ukraiński konflikt etniczny. Podjęta przez autora próba bilansu przemian ludnościowych na terenie Galicji Wschodniej i Wołynia oraz ustalenia struktury narodowościowej tych ziem kończy ten rozdział i jednocześnie całą pracę.

Przyznać trzeba, iż praca Grzegorza Hryciuka jest bogata pod względem faktograficznym i posiada olbrzymią liczbę danych statystycznych, które w zdecydowanej większości przedstawione zostały za pomocą 46 tabel. Szkoda, że autor nie pokusił się o sporządzenie wykresów, które przydatne byłyby do ukazania struktury narodowościowej w danym momencie na określonym obszarze. Dobrym posunięciem natomiast było ukazanie podziału administracyjnego w różnych okresach historycznych Galicji Wschodniej i Wołynia za pomocą map.

W zamierzeniu samego autora praca ta ma wypełnić niejako lukę, jaka istniała w historiografii polskiej i ukraińskiej, a dotyczyła problematyki ludnościowej i narodowościowej Galicji Wschodniej i Wołynia w odniesieniu do lat trzydziestych i czterdziestych XX w. Przyznać trzeba, że cel ten został osiągnięty. Jej duża wartość polega także na tym, iż napisana została na podstawie olbrzymiego materiału statystycznego, bez którego zresztą nie można rzetelnie przedstawić przemian demograficznych oraz narodowościowych w tak przełomowym i jednocześnie tragicznym okresie dziejów Polski i Ukrainy.

ARKADIUSZ RZEPKOWSKI

Uniwersytet Łódzki